

Prof.dr Wolfgang Rohrbach
Prof.dr Zdravko Petrović¹

Originalni naučni rad
UDK: 368(436:497.1)

KRAH AUSTRIJSKOG OSIGURAVAJUĆEG DRUŠTVA "FENIKSA" I NEPOSREDNE POSLEDICE TOG DOGAĐAJA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

O neslavnoj propasti najvećeg austrijskog društva za životno osiguranje, godine 1936, već se mnogo pisalo (upr. Istorija osiguranja Austrije, II,III i VI tom). U ovom delu namera je da se istaknu određene međuzavisnosti važne za razumevanje materije, kao i detalji koji su se pokazali kao veoma štetni po celokupnu branšu, te time postali jedno od suštinskih pitanje za nauku o osiguranju Austrije, ali i drugih zemalja u kojima je Feniks poslovao.

Ključne reči: Feniks; osiguranje; Austrija; Kraljevina Jugoslavija

Iz istorije «Feniksa»

1860. g. je u Austriji (iz Nemačke) osnovano društvo "Austrijski Feniks" akcijskim kapitalom od 3 miliona guldena. U početku su sklapana osiguranja od požara i transportna osiguranja, a zatim, u sledećim godinama i poslovi osiguranja od grada (1864) i životnog osiguranja (1866).

1888. g. je društvo reorganizovano osnivanjem društva "Azienda, austrijsko-francusko društvo za osiguranje od elementarnih nepogoda i nesrećnih slučajeva" i isključivanjem životnog osiguranja, u čiju svrhu je godine 1889. osnovano sopstveno društvo za životno osiguranje pod nazivom "Društvo za životno osiguranje Phönix".

¹ Prof.dr.dr. Wolfgang Rohrbach, profesor Državnog univerziteta u Beču i prof.dr Zdravko Petrović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici i advokat u Beogradu

Na vrhu ovog društva nalazili su se verzirani poslovni ljudi koji su ispravnim radom u javnosti i tržišno orijentisanim formiranjem proizvoda redovno ostvarivali natprosečno povećanje udela na tržištu. Rukovodstvo je za vreme rata steklo neosporne zasluge uvođenjem određenih, za tadašnje vreme posebno prilagođenih, novih vrsta osiguranja, pre svega osiguranje ratnih obveznica, čime je steklo naklonost vlasti i u posleratnom vremenu nastavilo da obezbeđuje krug svog uticaja.²

Već pre izbijanja I Svetskog rata je društvo poslovalo na području cele (austro-ugarske) monarhije. Posle njenog raspada je "Phönix" u zemljama naslednicama kupio nekoliko preostalih osiguranja sa uglavnom vrlo lošim rizicima. Smatralo se da će se forsiranjem natprosečnog rasta novih poslova ostvariti u celini optimalan poslovni tok. Računica nije uspela. Ciljevi društva su se ipak bila samo ekspanzionistička nastojanja koja su se očitovala naročito u širenju posla u inostranstvo pribavljanjem udela i reprezentantnih ustanova³.

Načini za pokriće tako nastalih troškova bili su intenziviranje poslovanja u zemlji i povećanje akcijskog kapitala.

1924. g. je Feniks bilo prvo društvo koje je posle rata iskazalo zlatni bilans. 1925. ujedini se sa društvom "Atlas - životno i rentno osiguranje AD" i "Bečkim životnim i rentnim osiguranjem"⁴ sa prvenstvenim ciljem smanjenja troškova uprave. Feniks je postao mnogohvaljeno privredno čudo Prve Republike (Austrije).

Izgrađen je moćan aparat spoljnih službi radi forsiranja potrebnih novih poslova, što je, međutim, znatno povećalo troškove akvizicije. Uvedene su nove vrste osiguranja, kao osiguranje u domaćim štedionicama (1926), kako bi se mnogim nezaposlenima otvorila radna mesta. Naduvani akvizicijski aparat je sam gutao veliki deo potencijalne dobiti. I u unutrašnjoj organizaciji se uočavao sve veći gubitak. Neorganizovana odeljenja "za saradnju", nedostatak

²) Zum Fall Phoenix. In: "Die Versicherung", 11.JG, Wien 2. April 1936.

³ Wolfgang Rohrbach, Vor 40 Jahren..."Die Tragedie der Lebensversicherungsgesellschaft „Phönix“ aus heutiger Sicht. Wien 1976, S. 3"(Pre 40 godina..."-Tragedija društva za osiguranje života Feniks iz današnjeg ugla, Beč 1976, str.3).

⁴ Wilhelm Hamerka und Kurz Winsauer, Rechtshistorischer Abriß der österreichischen Versicherungswirtschaft zwischen 1918 und 1938. In Vers.gesch. Österreichs Band III, S. 108 ff(Pravno-istorijski pregled ekonomije osiguranja Austrije 1918-1938. g. u Istorija osiguranja austrije, III tom, str. 108 i dalje).

kooperacije unutar odeljenja i loš, neškolovan personal su sve više komplikovali upravljanje ugovorima.

O uzrocima kraha društva za životno osiguranje Phönix su nadzorne vlasti pisale u svojim revizorskim izveštajima. Deo teksta glasi:⁵ "Očigledno je da je aktivnost direktora dr Berlinera u prvom i poslednjem redu završila kao velika reklama za ustanovu. Ne samo da su tarife i ponude zainteresovanim licima u javnosti iznad svega bile primamljive, nego je Feniks „kovao na svim vatrama“. U svakom smislu je bio svuda prisutan. Pri tome se ipak nije u svim slučajevima sam deklarirao, nego je znao naći posilne da u njegovim transakcijama budu fiducijari. Nije bilo transakcije koja se nije obavila nekim zaobilaznim putem i gde su razlozi uglavnom bili namera da se izbegne plaćanje obaveza. Inače jednostavni poslovi pretvoreni su u sofisticovanu kombunaciju, tačnije rečeno, zamršenost, u kojoj je već svakom postalo nemoguće da nađe nit za rasplitanje. Revizori su uglavnom odgovarali sa "ne znam više kako je to bilo" i tome slično. Bilo je "znalaca" i "neznalaca" ali sigurno i onih koji su "nešto znali"...(nagađali).

Krah Feniksa

Tako spektakularan krah Feniksa kakav je bio, ostao je jedinstvena pojava na planu osiguranja u Prvoj republici. Ovo treba napomenuti i radi toga što su se u bankarstvu bankrotiranja dešavala serijski (upor. knjigu Karla Auscha "Kad su banke pale "). Ipak se delovanje kraha Phönixa u javnosti ne sme potceniti. Korupcijske afere su bile predmet mnogih viceva. Još godinama posle "Kraja gadne ptice Feniks" bavili su se publicisti tom tematikom.(Citat iz Brünner-Zeitung/april 1936).

Jedan od onih koji su "nešto znali" i koji su bili "posilni" glavni nosioca odgovornosti Phönixa, dr Berlinera, bio je novinski urednik Hans Habe. U sledećem citatu on izlaže način na koji je dr Berliner varao nadzorne vlasti⁶.

⁵ österr. Staatsarchiv, Finanzarchiv Fasz. "Amt. Untersuchung beim Phönix" Bericht Nr. 2 Riedel vom 19. April 1936.(Austrijski državni arhiv, Finansijski arhiv, fascikla „Službena provera Feniksa“, izveštaj br. 2 Riedl od 19.4. 1936).

⁶) Zitat Franz Trescher, Die Geschichte der Wiener Städtischen Wechselseitigen Versicherungsanstalt", unveröffentlichtes Manuscript, Wien 1973, S. 9-88(Citat Franz Treschera, „Istorija Wiener Staedtische“, neobjavljeni rukopis, Beč 1973, str. 9-88.)

"U njegovoj radnoj sobi u bečkoj zgradi Feniksa, ako ste se hteli približiti njegovom radnom stolu, morali ste proći alejom tašni za spise poređanih s leve i s desne strane noseći natpise Pariz, London, Rim, Prag. U svakoj od njih se, osim spisa, nalazila i košulja, pidžama i četkica za zube, jer se dr Berliner svaki čas odlučivao za let u ovu ili onu zemlju. Košulju uostalom nije ni vraćao: kako ni u jednoj zemlji nije ostajao dovoljno dugo da je opere, on je kupovao nove, a nošene ostavljao u ormaru. Znajući za čudne navike ovog čoveka, koji je bio učen, koji je majstorski igrao šah i čije je znanje matematike zapanjilo i Ajnštajna, ne bi se moglo ni sanjati da je bio glavni lik jednog krupnog krimi romana. Kada je nakon nekoliko godina izbio skandal Phönix, saznalo se da su njegova putovanja imala dobre razloge:

Stalno je premeštao zakonski propisane rezerve kapitala iz jedne zemlje u drugu, tako da se posao koji se obavljao preko filijala u stvari odvijao sa jednom jedinom likvidnom rezervom koja se uvek javljala u onoj zemlji u kojoj je zapretila državna kontrola. Kako je on zamišljao da svoju igru može večno igrati, i gde su nestale proneverene rezerve - ne znam; svakako, dr Berliner je proširio svoju moć po celoj Evropi a da se sam nije obogatio."

Mnogi ugovori sa visokim troškovima zaključenja i upravljanja su morali zbog nesolventnosti biti stornirani odnosno oslobođeni premija. Neizbežna posledica je bila ljutnja klijenata. Sve više se smanjivalo efektivno pokriće rezerve premija Feniksa, i to ne samo u zemlji nego i skoro trideset filijala u inostranstvu. Trebalo je sve više novca davati kao mito da bi se prikrile greške i sve više kapitala za pokriće moralo je biti transferisano iz jedne zemlje u drugu da bi nadzornim organima bila prikazana zadovoljavajuća slika. Bilo je, dakle, samo pitanje vremena kada će takav sistem pasti.

Karl Ausch u svojoj knjizi⁷ pominje jedan primer prikrivanja:

"Phönix je imao veliki dug prema CA (Creditanstalt - bankarski institut) i direkcija je htela da sprovede knjigovodstvenu kontrolu, ali je zabranjena od strane vicekancelara Winklera, koji je vodio i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Kada je na to banka zatražila da Phönix bar odgovori na pitanja u upitniku o svom statusu, i ovo je zabranio. Objašnjenje neobičnog ponašanja vlade rešio je Spitzmüller

⁷ Karl Ausch: „Als die banken fielen: Zur Soziologie politischer Korruption“, Wien 1968

1933. g. povodom jednog slučaja.⁸ Proizašlo je da su odgovorni članovi vlade bili sa Phönixom u nejasnim poslovnim vezama.

Smrt dr Berlinera 17. februara 1936. zapečatila je i sudbinu društva, jer je s njim nestalo "sveznajućeg manipulatora" neobične poslovne politike. Nekolikom dana nakon njegove smrti su u Phönixu utvrđeni najteži oblici nepravilnosti u poslovanju.

Na jednoj vanrednoj sednici uprave predstavio je viši knjigovođa Eduard Hanny "prave bilanse"⁹ One su pokazivale da je u rezervama premija nedostajalo 250 miliona šilinga (što odgovara iznosu od oko 750 miliona evra).

Reakcija države

Posledice su bile poznate malom broju lica, iako su se mnogi pribijavali da poatojanja nedovoljnih rezervi premije. Savezni kancelar, dr Kurt Schuschnigg, saznajući već ranije od poverljivih ljudi patriotskog fronta o pretećoj katastrofi, istupio je i preuzeo brze i korektne mere za rasvetljavanje okolnosti afere. Državno pravobranilaštvo je intervenisalo na zahtev Ministarstva pravosuđa ne sačekavši nijednu prijavu i naredilo policijskim direkcijama sprovođenje opsežnih istraga. Osam lica je uhapšeno, a protiv 72 je poveljen postupak.

Ni jedne domaće dnevne ili nedeljne novine nisu smele da upotrebe izraze kao "milionski bankrot", "krah" i sl. U prvim nedeljama nakon što se saznalo za katastrofu, izveštaji vlade o bankrotu bili su očigledno vrlo ograničeni.

Zakonodavac je reagovao na sledeći način:

25. marta 1936. izašla je naredba sa naslovom "Odredbe za novu regulativu nauke osiguranja u Austriji". Ova naredba je bila neophodna jer je veliko društvo za osiguranje života Phönix bilo prisiljeno da suspenduje svoja plaćanja. Na naredbu je 26. marta u službenim "Bečkim novinama" ("Wiener Zeitung") usledila lakonska vest da su doneta četiri zakonska akta o reformi privatnog osiguranja. Kada je šef nadzora osiguranja, dr Heinrich Ochsner, pozvan u Saveznu kancelariju, počinio je 28. marta samoubistvo.

⁸ Alexander Spitzmüller; "...und hat auch Ursach' es zu lieben", Wien 1995, S. 23

⁹ Isabella Ackerl, "Nationalsozialistische Massenverhetzung /Presseberichte zum Verfahren gegen zwei "Phoenix"-Direktoren", in "VG Österreichs, Band VI, Wien 2000, S 333

Slom Phönixa je bila apsolutno atipična nesolventnost jer ni jedno drugo osiguravajuće društvo nije bilo povučeno u propast, dok je u slučaju bankrota velikih banaka-kreditnih instituta prethodilo propadanje mnogih manjih banaka, što je na kraju lanca dovodilo do bankrota i samog instituta.¹⁰

Zakonske odredbe donete marta 1936, a nastale u vezi kraha Phönixa, su posle II Svetskog rata bile podvrgnute temeljnoj analizi Društva za nauku u osiguranju odnosno njegovog publiciste po imenu Hans Lorenz-Liburnau. Tek su u članku "Savladana prošlost", objavljenog u stručnom časopisu "Versicherungsrudschau" br. 7/1972, bili predstavljani rezultati istraživanja čiji smisao odražavaju sledeći pasusi:

Nesrećom je objavljen zakon od 25. marta 1936. g, "Zakon o osiguravajućim fondovima" kao "Odredbe za novu regulativu nauke osiguranja u Austriji", tako da je upućeni građanin morao da stekne utisak da se on kritički odnosi na celokupno privatno osiguranje Austrije, a ne samo prema Phönixu. Između ostalog, ovaj zakon je sadžavao i to da će naknade Phönixovim osiguranicima, naročito onima sa jednokratnom premijom, morati biti obračunate prema smernicama za aktuarsku matematiku, što je značilo smanjenje za polovinu iznosa. Ipak, ni za to nije bilo dovoljno sredstava.

Iz tog razloga je ustanovljena jedna vrsta solidarne odgovornosti svih osiguranika po kojoj su svi osiguranici svih osiguravajućih društava iz svih branši trebali da uplate dodatak od 4% na sve premije i da im se odbije 2% od svih isplata za štete, koji iznosi bi se slivali u jedan "fond osiguranja" i za koji se nadalo da će za sledećih 25 godina pokriti manjkove. Ni nameštenici u osiguranju nisu bili pošteđeni ovih mera, a delimično su im i primanja smanjivana za određeni procenat do 25%.

"Nepravедnost" ovog zakona se, dakle, sastojala u tome da su i oni, koji su po osećanju ili sa osnovanim nepoverenjem u Phönixove metode prebacili svoje police kod drugih osiguravajućih društava, bili obavezni na ova plaćanja. Ovo, kao i zbunjujući naslov zakona su imali za posledicu da se razumljivo neraspoloženje javnosti nije ograničilo samo na Phönix ili društvo koje ga je spašavalo - "Austrijsko osiguravajuće akcionarsko društvo" - već je bilo usmereno

¹⁰Nikolaus Reisser und Wolfgang Rohrbach, Arbeitsverhältnisse und Arbeitssysteme in der Versicherungswirtschaft 1873 bis 1938, in: VG Österreichs, Band III, S 196 i 197.

na osiguranje kao celokupnu privrednu granu. Ona je utoliko manje zaslužila obaranje imidža jer se pokazala otpornija na krizu od svih branši, polazeći od sasvim netipičnih uzroka sloma društva Phönix. Među osiguravačima koji su pokušavali naročitim merama da održe imidž austrijskog osiguranja bili su "Assicurazioni Generali" i "Erste Allgemeine". Osvrnuvši se unazad, danas treba reći da se tada čak i uprkos komercijalnoj savesti poslovalo sa ciljem ponovnog uspostavljanja dobrog imidža. Tako su se na primer uključili "Wiener Staedtische" i "Assicurazioni Generali" u društvo za saniranje Feniksovih polica, "Austrijsko osiguravajuće akcionarsko društvo", sa više od 2,5 miliona šilinga (tada značajnim iznosom od oko 7,5 miliona evra), koji je inače, po čistoj ekonomskoj računici, mogao da bude i drugačije vrlo profirtabilno investiran i koji je ovde svesno upotrebljen za jačanje ideje životnog osiguranja. "Münchner Rück" i "Assicurazioni Generali" su se složili da kupe i nastave neizmenjeno poslovanje društva "Phönix-Elementar", jednog cenjenog društva za neživotno osiguranje, sasvim ozbiljnog i neinficiranog načinom poslovanja njegovog društva-osnivača.

Jedan od problema nastalih nesolventnošću Phönixa je i nezaposlenost njegovih dotadašnjih zaposlenih. Od njih ukupno 800, "Austrijsko osiguravajuće akcionarsko društvo" je pružilo 200, a u vezi ostalih je dogovoreno da im se obezbedi posao otprilike jednakog ranga. I ovde su "Assicurazioni Generali" i "Erste Allgemeine" iskazali spremnost da pomognu. „Generali“ su preuzeli dobar deo zaposlenih u spoljnim službama Phönixa, a mnogi akademici koji su izgubili posao ovim događajem namešteni su kod „Generali“-ja iako nije za njima postojala neposredna potreba. Tada je bruto plata iznosila 150 šilinga (oko 450 evra), što je u tadašnjim međunarodnim uslovima za pogođene radnike bilo naročito povoljno.

Reakcije i pouka iz katastrofe

Krajem aprila su „hitne mere“ vlade i interventnih osiguravajućih društava u Austriji zaključene. I u inostranstvu su uvedene neophodne mere. Društvo za nauku u osiguranju je pružilo informacije o “evropskom pogledu“ na regulativu povodom slučaja Feniks:

Što se tiče ogranaka Feniksa u inostranstvu¹¹ preuzimanje zaključenih osiguranja od strane drugih ili novih društava bilo je lako samo u onim zemljama u kojima nije bilo nedovoljnog pokrića.

Ovo je bio slučaj samo u Rumuniji, Bugarskoj, Holandiji i Nemačkoj, prema informacijama Kontrolne banke Austrije za industriju i trgovinu¹².

Belgijski portfolio je preuzeo belgijski ogranak Assicurazioni Generali iz Trsta.

U Čehoslovačkoj je formirana vanredna masa i ukupono stanje osiguranja je preneto na novoosnovano društvo.

Osiguranja u Nemačkoj je preuzelo novoosnovano društvo za životno osiguranje „Isar“ iz Minhena. Osiguranja u Italiji je preuzeo Istituto Nazionale u Rimu.

I u Mađarskoj je formirana vanredna masa i osnovano jedno novo društvo pod vođstvom mađarskog centralnog novčanog instituta.

U nekim zemljama je nastala teška situacija.

Tako se npr. u Poljskoj jedno novo osiguravajuće društvo izjasnilo za preuzimanje osiguranja Feniksa, ali onda odustalo od te namere a da ni jedno drugo društvo nije uskočilo na njegovo mesto. Tako je poljska vlada bila prisiljena da najozbiljnije razmisli o osnivanju državnog instituta.

Jedno je ipak bilo u inostranstvu jasno, a to je da su najveće teškoće nastale u Austriji.

U inostranstvu se s poštovanjem gledalo na način kojim je problematika savladavana.

U vezi toga treba citirati Bečke novine (Winer Zeitung) od 30. 04. 1936. koje navode kao primer dva dva mađarska lista¹³ :

“Uj Nemzedek” u uvodnom članku utvrđuje veliki značaj objavljivanja austrijske vlade u vezi slučaja Feniks i njeno energično nastupanje. “Nema ispravnog čoveka pod kapom nebeskom”, kaže list,” koji ne bi s pažnjom pratio i divio se jasnoj odlučnosti, hrabrosti i samosvesti kojom je savezna vlada ovoj stoglavoj hidri jednim udarcem osekla sve glave.”

¹¹ Wolfgang Rohrbach, "Vor 40 Jahren..."Die Tragödie der LV Gesellschaft Phönix aus heutiger Sicht. Beč 1976, str. 95

¹² Austrijski državni arhiv, Finansijskiarhiv fascikla 10/17, Obaveštenje Austrijske kontrolne banke za industriju i trgovinu prema zakonu 107/36 Ministarstvu finansija, Beč 29.9.1936.

¹³ Bečke novine br. 111 od 30. 4. 1936.

“Az Est” u svom uvodnom članku tvrdi: “Bečko društvo za osiguranje života Feniks” nije gledalo ni levo ni desno, već je prosto izvlačilo novac od političkih mecena koji im nije pripadao. Ali, ni austrijska vlada takođe nije gledala ni levo ni desno kadaje trebalo bez milosti otkriti krivce i kazniti ih gvozdenom rukom. Način i genijalnost kojima se povodom ove afere postupilo ukazuju na to da je Austrija zdravija nego ikad.”

Krize mogu da budu učiteljice za budućnost. Prema ovom principu informisao je Dörfel zainteresovanu stručnu javnost.

Seminari, referati, diskusije i publikacije su se odžavali veoma, za ono vreme, brzim tempom, i predstavljali koncentrisane akcije kojima je Društvo za nauku u osiguranju Austrije pružalo informacije širokoj javnosti o važnim sadržajima.

Otprilike 4 godine nakon kraha Feniksa je dr Franz Frisch sastavio studiju o tome koje su se degeneracije u obavljanju posla životnog osiguranja mogle izbeći ili ublažiti. Ova publikacija je, najblaže rečeno, dotakla i Društvo za nauku u osiguranju Austrije. Dörfel je reagovao tekstom od skoro 80 strana na tvrdnje dra Frischa. Sledeći pasusi pokazuju na vrlo upečatljiv način kako se stvar rasvetljavala. Pošlo se pre svega od toga da se ukaže na markantne greške i krive zaključke:

U prvim pasažima se Dörfel suprotstavlja napadima koji se uvek ponovo čuju u krugovima eksperata za hartije od vrednosti i koji su se našli u studiji. „Nikako se ne može reći da su slomovi koji su se desili u poslednje vreme u značajnoj meri izazvani time što su osiguravajuća društva preveliki deo svojih sredstava rezervi uložili u nekretnine. Ni krah Frankfurtske grupe ni Feniksa ne može se dovesti sa ovim u vezu. Da je u toku likvidacije posle kraha teška utrživost uloženi sredstava u ove zgrade bila ili mogla biti uzrok teškoća, ne treba poricati. Zdrava politika investiranja mora se ipak prilagoditi zahtevima realne poslovne situacije koji postaju aktuelni tek onda kad društvo propadne i kad dođe do prisilne likvidacije njegovih sredstava.“

U nastavku teksta Dörfel iznosi kako dolazi do nedovoljnog pokrivenja premije: “Mnogo utemeljenija izgleda tvrdnja u studiji gospodina dra Frischa da su teškoće koje su se u poslednje vreme pojavile u pojedinim osiguravajućim društvima uglavnom ili prema slučaju mogu da se pripišu povećanju premije i naglom porastu troškova, u prvom redu, troškovima sklapanja ugovora.

Neracionalno obaranje premija i preteran rast troškova mora bez sumnje da dovede – ako nema dokapitalizacije – do pojave nedovoljnog pokrivača premija koji se stalno povećava. A na kraju i do bankrota društva.“

Na pitanje mnogih klijenata, zašto je država preuzela brigu o potrošačima, Dörfel odgovara na sledeći način: „I u Austriji i u drugim zemljama u kojima su osiguravajuća društva podvrgnuta državnom nadzoru, ona su morala i ranije pre nego što počnu s poslovanjem da pribave dozvolu u pogledu obračunskih osnova životnog osiguranja i ukupnih tabela premija. Nadzorni organ je i do sada smeo da izda koncesiju osiguravajućem društvu samo ako ono pruži jasan dokaz da će moći uredno da izvršava svoje obaveze.

Što se, dakle, tiče obračunskih osnova i tabela premija, društva nisu ni do sada bila prepuštena sam sebi. Kako je za obračunske osnove i tabele premija bila potrebna dozvola nadzornog organa, to društva nisu imala pravo ni do sada da u svojoj poslovnoj praksi primenjuju druge osim zakonom odobrenih premija.“

Ipak, da ni nadzorne vlasti nisu bile imune na greške, pokazuje Dörfel na sledećem primeru: „Ipak, praksa pokazuje suprotno, naime, da su osiguravajuća društva uprkos opisanoj pravnoj obavezi odstupala od tabela premija ne samo u pojedinačnim slučajevima, nego to i sistematski sprovodila. Ako je to do sada bio slučaj, može se s pravom postaviti pitanje gde su garancije da društva i ubuduće neće nuditi nižu premiju od one utvrđene jedinstveno od strane nadzornih vlasti za sve ustanove? Utvrđivanje minimalne premije je – kao je već rečeno – zaista ispravna mera. Ipak tu i nastaje greška, jer nadzor u pojedinim zemljama postupa tako da svoju obavezu izdavanja dozvole izvršava neujednačeno izdajući nekim društvima odobrenje za tabele mnogo nižih premija. Time ova društva stiču povoljniji konkurentni položaj u odnosu na ona sa višim premijama koja konačno bivaju prisiljena da – ako ne žele da se podvrgnu konkurenciji – svoje premije samovoljno koriguju.“ Ovde Dörfel otvoreno aludira na običaj nadzornog organa u Austriji u odnosu na Feniks, tj. Dr Berlinera, koji je podmićivao direktora Ochsnera radi izdavanja odobrenja za veoma niske premije životnog osiguranja, pored ostalih „ustupaka“, kao bi stekao konkurentsku „prednost“ u odnosu na ostale učesnike.

Dr Frisch je takođe naglasio da je širokoj javnosti trebalo omogućiti mnogo bolji uvid u registar rezervi premija, i postavio

pitanje zašto se Društvo za nauku u osiguranju nije mnogo više založilo za takve mere.

Odgovor dr Dörfela je glasio: „Tačno je da strani, koja ima za ovo potrebno obrazovanje i ekonomski je na to orijentisana, treba dati mogućnost da potpuno sagleda upravljanje rezervama premija društva kome je poverila svoju uštedevinu. Ostvarenje predloga dra Frischa u tom smisli treba najtoplije pozdraviti. Ali to da javnost može u pogledu registra rezervi premija i u najmanjoj meri promeniti odnos prema odgovornosti koji po današnjem sistemu snose nadzorne vlasti, treba najodlučnije opovrgnuti.

Posao osiguranja je poznat kao masovan posao. Pretežan deo osiguranika nema ni izdaleka takvo stručno znanje na osnovu koga bi mogao da da proveri aktuarske osnove kalkulacije rezerve premija. Takođe, najveći deo osiguranika nema potrebno ekonomsko znanje za ocenu ispravnosti investicione politike nekog osiguravajućeg društva.“

Slom Feniksa u Kraljevini Jugoslaviji i posledice

U Kraljevini Jugoslaviji između dva svetska rata važio je, kako smo videli, koncesioni sistem za obavljanje osiguravajuće delatnosti.¹⁴ Znači, poslove osiguranja moglo je obavljati samo preduzeće koje je dobilo dozvolu za rad. Ipak, koncesioni sistem je bio dosta liberalan, tako da nije bilo problema za dobijanje koncesija. Pred početak Drugog svetskog rata u Jugoslaviji je bilo dvadeset osam osiguravajućih društava. U pogledu zakonske regulative, koja se odnosila na delatnost osiguranja, može se napraviti razlika u periodu do 1.3.1937. godine u odnosu na stanje posle tog datuma.

U prvom periodu nisu postojali propisi koji su regulisali odnose između osiguravajućih društava i države. Zato se i dešavalo da osiguravajuća društva koja ulaze u veoma rizične poslove – propadaju i da zbog toga interesi osiguranika ostaju potpuno nezaštićeni. Na to ukazuje i veliki broj sporova pred sudovima iz oblasti osiguranja.¹⁵ Umešto da vode računa o sigurnosti, osiguravajuća društva su vodila raču-

¹⁴ O osiguranju života u periodu između dva rata videti: Ž. Lukić, *Ugovor o osiguranju života*, Beograd, 1929. i D. Ogrizović, op. cit., O aktuarskim osnovama osiguranja života videti: S. Sretenović – V. Veselinović, *Osiguranja na život*, Beograd, 1929.

¹⁵ A. Tasić, *Osnovi osiguranja*, III izdanje, „Privredno finansijski vodič“, Beograd, 1976, strana 101.

na samo o rentabilnosti plasmana onih rezervi koja se u životnom osiguranju stvaraju uplatom premija od strane osiguranika. Upravo zbog takvog načina poslovanja u proleće 1936. godine došlo je do sloma velikog austrijskog osiguravajućeg društva „Feniks“, koje se bavilo isključivo osiguranjem života. Premijske rezerve su iznosile u našoj zemlji preko 100.000.000 tadašnjih dinara (odnos USA dolara i jugoslovenskog dinara bio je 1:53).

Poslovna delatnost «Feniksa» obuhvatala je osim Austrije teritoriju 22 države i samostalnih političkih jedinica. Prema veličini osiguranih suma na prvo mesto je dolazila Austrija to sa 32,3% ukupnog portfelja, a na drugo mesto sa 19,2%. Ukupan udeo Mađarske, Poljske, Jugoslavije i Rumunije je iznosio 14,6%, dok je udeo ostalih zemalja bio 14,5%. U analizi pada Feniksa, prof. V. Rozenberg konstatuje da je «Feniks zaključivao osiguranja ispod tarifnih stavova za koje su znali profesionalni krugovi i ta politika je bila nametnuta iz centrale(Beča) svim inostranim filijalama društva. Do toga je došlo zbog preteranih troškova u vezi sa ogromnom međunarodnom ekspanzijom Feniksa i gubitka izvesnog dela rezerve kako na kursu transfera zamašnih suma u doba svetskog monetarnog haosa, tako i usled plasmana koji nisu odgovarali osiguranju».¹⁶ Feniksove rezerve su iznosile 702 miliona šilinga, od kojih je sopstveni deo bio 483 miliona, a 219 rezerve reosiguravača kod Feniksa. Rezerve koje je Feniks držao kod drugih reosiguravača, koje su mu pripadale po osnovu reosiguranja koje je od njih preuzeo su iznosile 112 miliona šilinga. Rezerve jugoslovenskog Feniksa su bile plasirane na sledeći način:

	Beč	Beograd
- gotovina	2,28%	2,06%
- nepokretnosti	14,8%	3,8%
- hartije od vrednosti	49,2%	64,7%
- hipotekarni zajmovi	6,4%	2,6%
- zajmovi na police	9,7%	26,9%
- ostali zajmovi	1,5%	0,18%
- depo premija po indirektnom osiguranju	16,9%	-

Najveći deo plasmana premijske rezerve bio je iščezao na taj način što je prema jednom rešenju Ministarstva trgovine i industrije iz 1932 godine bilo je odobreno Feniksu da proda obveznice ratne štete, Blerove i Seligmenove obveznice i da tim novcem finansira firmu

¹⁶ V. Rozenberg: Slučaj sa Feniksom, Privredni pregled, broj 20/1936, strana 5.

Lozinger, koja je u naknadu za to ustupila državne menice dobijene za građenje pruge Požarevac-Kučevo, koje nisu predstavljale zdravo pokriće premijskih rezervi života. Sem toga vlasti su prenebregle da posvete punu pažnju činjenici prema kojoj nisu vodile računa da se te menice vrate u zemlju.¹⁷

Manjak premijske rezerve iznosio je oko 100.000.000 dinara. Ovaj slom je imao nepovoljne efekte na poverenje građana u sistem osiguranja, pa je tadašnja politička vlast, u dogovoru sa ostalim osiguravajućim društvima donela Uredbu o nadzoru nad osiguravajućim preduzećima.

Uredba, koja je stupila na snagu 1.3.1937. godine, najvećim delom je regulisala pitanje imovine u koju se ulažu premijske rezerve, tj. sredstva prikupljena u vidu štednih premija u osiguranju života. Taksoativno je bilo pobrojano u šta se može uložiti premijska rezerva. Tako je bilo određeno da se najmanje 25 % premijskih rezervi drži u državnim hartijama od vrednosti – u obveznicama državnih zajmova i državnim blagajničkim bonovima, s tim što je, s druge strane, bilo zabranjeno da se preko 50 % tih premijskih rezervi drži u zgradama i hipotekarnim zajmovima, kao i da se preko 10 % drži u obliku uloga kod banaka. Ova poslednja zabrana je naročito teško pogodila osiguravajuća društva, zbog toga što su ona bila u vezi sa bankama, koja su ova sredstva plasirala privredi nekada i po stopi od 20 do 30 %. Propisi o regulisanju plasmana premijskih rezervi i o ostvarenju namenske imovine, koja se držala odvojeno od ostale – slobodne imovine, doprineli su da se posle oslobođenja mogla izvršiti revalorizacija životnih osiguranja pod povoljnijim uslovima nego što su valorizovana druga potraživanja (ulozi na štednju i drugo).

Propisi Uredbe o nadzoru nad osiguravajućim preduzećima zabranjivali su tim preduzećima da imovinom koja je nabavljena sredstvima dobijenim od osiguranika slobodno rukuju i upravljaju. Otudjenje i opterećenje te imovine bilo je moguće samo po odobrenju nadležnih državnih organa. Sva imovina, koja je nabavljena sredstvima prikupljenim u vidu štednih premija, držala se potpuno odvojeno od ostale imovine osiguravajućeg preduzeća. Ona se nije mogla upotrebiti ni za šta drugo, osim za izvršenje obaveza prema osiguranicima po osiguranju života.

Inače, u 1937. godini bruto premija u osiguranju lica je iznosila 148,2 miliona dinara. Pa ipak, kada se uzmu sve vrste osiguranja,

¹⁷ V. Rozemberg, navedeno delo, strana 5

Jugoslavija je pred Drugi svetski rat po razvoju osiguranja zauzimala jedno od poslednjih mesta Evropi.¹⁸

Slučaj Fenksa rešen je osnivanjem Jugoslovenskog Feniksa. Za pokriće postojećih obaveza su navedena sledeća sredstva:

Sva imovina koja je prema knjigama bivšeg Feniksa u Beču služila kao pokriće premijskih rezervi jugoslovenskog portfelja bez obzira gde se imovina nalazila,

Obveznice Ministarstva finansija u nominalnoj vrednosti od 7.369.500 dinara koje Ministarstvo izdaje u zamenu za državne menice izdate na osnovu člana 2 Zakona o građenju železničke pruge Požarevac-Kučevo od 26.juna 1931, a čija je nominalna vrednost iznosila 200.000 dolara,

25.000.000 dinara je bilo razrezano da, radi sanacije Jugoslovenskog Feniksa, plate sva osiguravajuća društva koja su imala dozvolu za rad u Jugoslaviji,

50% od prvogodišnje premije onih elementarnih osiguranja bivšeg Feniksa koja su bila preuzeta od strane drugih osiguravajućih društava u vremenu između 28 aprila 1936 do dana obnarodovanja Uredbe.

Uredba je propisala da Jugoslovenski Feniks nije mogao zaključivati nove poslove osiguranja. Ova zabrana zaključivanja novih osiguranja svela je poslovanje Jugoslovenskog Feniksa na rad sa jednim organičenim brojem osiguranika, čije se stanje novim prilivom ne može menjati i ovo je protuivno normalnom toku poslovanja. U ovakvim slučajevima ova antiselekcija ne može da izazove veći potres u normalnom razvoju poslovanja, ako takav potres ne izazovu drugi razlozi. Jedan od tih razloga je činjenica da posle jednog niza godina postojeći portfelj se smanjuje na broj osiguranika koji ne može da obezbedi potreban stabilitet u poslovanju.¹⁹ U pogledu matematičko tehničkih rešenja, član 10 Uredbe je predviđao:

Ukidaju se besplatne poloce i besplatne bonifikacije. Vanredni popusti u premiji od tarife koja je važila u vreme sklapanja ugovora ne priznaju se, a osigurani iznos smanjiće se na one iznose koji odgovaraju, po pomenutoj tarifi, premijama koje se stvarno plaćaju,

Od ugovorene sume, odnosno od sume utvrđene na osnovu tač. 1 ovog člana, isplatiće se u ugovorenom roku 45% onim

¹⁸ Videti detaljnije: A. Tasić, op. cit., strana 102–104.

¹⁹ S. Sretenović: Uredba o sanaciji društva „Feniks”, Glasnik Udruženja aktuara Kraljevine Jugoslavije, broj 3-4/1937, strana 102-103.

osiguranicima koji su u celosti uplatili ugovorene premije na svoje police, kao i onima koji su do dana stupanja na snagu Uredbe kapitalizovali svoju policu ili izvršili američku prolongaciju. U istom procentu isplatiće se ugovorena suma i onim osiguranicima kod kojih je osigurani slučaj nastupio pre stupanja na snagu Uredbe, a osigurana suma nije još plaćena,

Osiguranicima koji nastave sa plaćanjem premija uzeće se ubuduće premije pod tač. 1 utvrđene sume, koja se plaća kad nastupi osigurani slučaj, povećati za onaj procenat koji se dobije kada se premije uplaćene do 28. aprila 1936 pomnože sa 45, a premije koje osiguranici treba da plate iza pomenutog dana do isteka ugovorenog vremena plaćanja premije sa 100, pa zbir podeli sa sumom svih ugovorenih premija za to osiguranje. Kod osiguranja za slučaj smrti sa doživotnim plaćanjem ugovoreno se vreme plaćanja računa najviše do 85 godina života.

Osiguranicima koji budu zahtevali kapitalizaciju ili američku prolongaciju sume predviđene ugovorom za ovakav slučaj smanjiće se sa procentom izračunatim u smislu tač. 3 ovog člana 10, s tim da se za vreme posle 28. aprila 1936 godine umesto ugovorenih premija uzmu u obzir stvarno uplaćene premije.

Američka prolongacija može se dozvoliti samo na osnovu prethodnog lekarskog pregleda.

Osiguranici koji budu zahtevali otkup ili zajam, otkupna suma ili najveći iznos zajma smanjiće se sa onim procentom koji se dobije na osnovu obračunavanja pod tač. 4 s tim da se premije uplaćene do 28. aprila 1936 pomnože sa 40 umesto sa 45.

Osiguranici nemaju pravo na otkup ili zajam do januara 1938. godine.

Stvarno sagledavanje realizacije ekonomsko-tehničkih-aktuarskih efekata ove sanacije po donetoj Uredbi nije se moglo ostvariti zbog II svetskog ratat, kao i reorganizacije našeg osiguranja.²⁰

Zaključak

Poslovna delatnost «Feniksa» obuhvatala je osim Austrije teritoriju 22 države i samostalnih političkih jedinica. Prema veličini osiguranih suma na prvo mesto je dolazila Austrija to sa 32,3% ukupnog portfelja, a na drugo mesto sa 19,2%. Ukupan udeo

²⁰ D. Ogrizović: Ekonomika osiguranja, Sarajevo, 1985 strana 303.

Mađarske, Poljske, Jugoslavije i Rumunije je iznosio 14,6%, dok je udeo ostalih zemalja bio 14,5%. U analizi pada Feniksa, prof. V. Rozemberg konstatuje da je «Feniks zaključivao osiguranja ispod tarifnih stavova za koje su znali profesionalni krugovi i ta politika je bila nametnuta iz centrale(Beča) svim inostranim filijalama društva. Do toga je došlo zbog preteranih troškova u vezi sa ogromnom međunarodnom ekspanzijom Feniksa i gubitka izvesnog dela rezerve kako na kursu transfera zamašnih suma u doba svetskog monetarnog haosa, tako i usled plasmana koji nisu odgovarali osiguranju»

U radu smo ukazali na mere preduzete od strane austrijske vlade na saniranju posledica propasti «Feniksa», kao i na mere preduzete od strane jugoslavenske vlade. Na žalost, kada je u pitanju Jugoslavija, stvarno sagledavanje realizacije ekonomsko-tehničkih-aktuarskih efekata sanacije «Feniksa» po donetoj Uredbi nije se moglo ostvariti zbog II svetskog rata, kao i reorganizacije našeg osiguranja.

Prof.dr.dr Wolfgang Rohrbach-
Prof.dr Zdravko Petrović

**THE CRASH OF AUSTRIAN INSURANCE COMPANY
„PHOENIX“ AND DIRECTLY CONSEQUENCES OF THAT
EVENT IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA**

In 1860th in Austria (from Germany) founded the company "Austrian Phoenix share capital of 3 million guilders. Initially assembled fire insurance and transport insurance, and then, in the following years and insurance jobs from the city (1864) and life insurance (1866).

1888th the company has reorganized the organization "Azienda, Austrian-French company for insurance against natural disasters and accidents and disabling life insurance, for which purpose the year 1889. established their own life insurance company under the name "life insurance company Phönix. Even before the outbreak of World War I the company operated in the whole (the Austro-Hungarian) Empire. After its demise was "Phönix" in the successor states bought the few remaining insurance with generally very low risk 1924th Phoenix was the first company which after the war presented a golden balance. 1925th merged with the company, "Atlas - life and annuity insurance AD" and "Vienna life and annuity insurance" with the primary aim of reducing costs of administration. Phoenix has become the economic miracle praised highly the First Republic (Austrian). Business activity "Phoenix" included the addition of Austria and the territory of 22 countries an independent political unit. By the size of the sum insured in the first place is coming to Austria with 32.3% of the total portfolio, and the second place with 19.2%. The total share of Hungary, Poland, Yugoslavia and Romania amounted to 14.6%, while the share of other countries was 14.5%. In the analysis of the fall of the Phoenix, Professor. V. Rozenberg notes that the "Phoenix made conclusions of insurance under the tariffs for which are known professional circles and the policy was imposed from the headquarters (Vienna) all foreign branches of society. This was occur due to expenses related to the vast expansion of the Phoenix internationally and loss of certain reserves in the course of transfer enormous sums at the time of world monetary chaos, and due to the investments that were not applicable to insurance »

The paper discusses the measures taken by the Austrian government to resolve a consequence the collapse of "Phoenix", as well as on measures taken by the Yugoslav government. Unfortunately, when it comes to Yugoslavia, the actual consideration of the implementation of economic-technical-actuarial effects of rehabilitation "Phoenix" by the adopted regulation could not be achieved due to World War II, as well as the reorganization of our security.

Key words:*Insurance; crash; History, Phoenix, measures of Austrian government*